

אל השיתין

על ח' נ' ביאליק

מאמר א · באפילת הסתירה

[א]

שכבות שכבות נתגלה האדם לשורשי־נפשו ובשורשי־נפשו לנתיבות היצירה העברית. תחילה לא נתגלו אלא הקליפות העליונות, הלבושים. עמידתו של האדם בפני העולם ומנהגו וסיבוכו לא נתפסה אלא לאור הסיכסוך או ההשלמה האקטואליים, בני־הדור. התפקיד שנחצב לשירה, לאמנות, לא נתקיים על ידה, היא לא הייתה אלא בן־לוויה, צד של סיוע לפובליציסטיקה. ראש תפקידה — להשלים בין האדם על תומרו ההיולי, חומר־התווה, שאינו מבקש להישמע אלא ליצר, ולבין מציאותה של התרבות, הקבע וכבלי־המוסר — נתמלא עדיין בידי המוסד, שלפני דורות היתה האמנות כלי־שרת לה, מוסד־הדת.

ודאי שלא דרך־מקרה הוא, שהנפש לא נשקפה אלא במידה שהיתה מגולמה וגלויה בסיכסוך ובהשלמה המפורשים, הברורים, של הדור ותפקידיו. שכן הכל נתגייס למעשה־ההצלה של נתחי האומה הפזורה שניצבה, במסיבות הזמנים והמ־אורעות, על פרשת־דרכים של כלייה ותקומה, וביום גיוס לא נפקד עט־סופרים וחרוז־משוררים. אך כל כמה שהמוסד, שקיים בידו תפקיד כתפקידה של היצירה, התערער והלך, כל כמה שהדת המשלימה בין היצר והכרח־כיבושו נתפרקה בחול־יותיה ופסקה להיות מבועה־שליה ועידוד־תנחומים ליחיד העברי — התפלל החלל הריק ליצירה של מעמקים, לשירה במזל של אבטואמנסיפאציה, שתהא פוטרת עצמה משימושי ציבור, ותפקידיו האקטואליים הגלויים ותהא מרפאה את הנפש, שחומרי־הבוהו וההרס שבה אמרו להמיט עליה שואה, כדי להשלים בין הנפש הזאת ולבין תפקיד־הדור ושימושי־הציבור.

דור של ראצינאליסטים או של מאירי־השטחים העליונים לא ראה, כי מאחורי הסיכסוכים האקטואליים, בני הדור, השלובים בתוך המציאות הקונקרטי של המקום והזמן בתולדות, חבויים שורשי סיכסוכים עמוקים יותר, שלידתם עם כל אדם חדש, שיצריו אינם רוצים להשלים אל כבלי־התרבות. חכמי דור אלה סוברים ודאי גם עתה כי שירי התוכחה לעם נבל כולו מוסוס, לקבצני עולם שנווררים, שירת

אל השיתין

זעם של חירוק שיניים על ערלי הלב או שיר-עידוד למקראי ציון הם אבני-הפינה שבהן מרפא המשורר את הרס עמו ואינם רואים, ששירת-הזעם, התוכחה, העידוד לא עיקרה של השירה ההיא הם, שכן כל אלה ניתנו בפובליציסטיקה. אמת, שם אינם שקויים להבטימפראמנט כזה ועוזביטוי כזה. אך עיקרה של יצירת המשורר הוא בירידה למעמקים, ליסודי-הנפש שלפני היות האדם חבר לעם, לחברה, לתרבות. המשורר שלא החניק את חומרי-הבוהו שבנפש — ההחנקה אינה מועלת בסופה, שעתידים היצרים לחתור חתירות בנפש ובחיים, לרעתם — אלא העלם מאפיינתם ליתן להם מבט ודמות, בדרך כזה, שמכאן הם באים על סיפוקם ומכאן אינם מזיקים את קבע התרבות וחיייה. המשורר שהעלה את תומרי-האפילה האלה ועשאם אור גדול, שנטל את היצר ועשאו יצירה — הוא-הוא המשורר.

[ב]

אי אתה נמלט מהרגשה של סתירה בכמה פרשות. הדיבור הפאתיטי, הצעקה בשער וההימנון לאילמי הנפש אומני השתיקה; השיר המרעים על תועבת הזובחים ושפלות הזובחים, והוא שיר המוכיח בתוך עמו ושיר הנזלזל שאינו יודע מה לו לגזעו ומה לו לשוכו; החומד את צל-האגדה ויונק משוד-תנחומיה וקושר כתרים להלכה כבניין-אב בחיים; המדבר כמי שנשלח ציר לרבים ומקשט את תפארת-האור ולאחרונה מפרק מעליו כתר שירה ונבואה ומהלך כאיש קרדום — ואפשר להאריך. אך דומה שיש עניין לרמוז ביחוד על כפל-הפירוש, שפירש את מעיין שירתו ואת כפל-התיאור, שתיאר את שחרית חייו. תחילה נשמע על הצרצר משורר הדלות ודמעת האם ואנחתה ועל אביו הגלות המרה ואמו הדלות השחורה, ועל ימי-הילדות שתמו בלי צחוק וגיל ועל זכרונות מדאיבים ודמעות עיניים כפליטה האחת, ואחר כך מזהיר זכר-הילדות בריבוא-אורות וצפיריים וזהרורים שופעים תענוג ומתיקות חמדה, והלב עובר על גדותיו כמבוע של נוגה והילד המפוזר בסומ-פוניית-שחריתו אוהב האור ואהובו רך ויחיד לצבא-החזיונות בעולמו.

דומה, שזכרונות-שחריתו עשויים שיכבה על גבי שיכחה. תחילה לא נראתה לו אלא המציאות המייסרת, הנועפת, ואחר כך כאילו חפר עצמו בגנוי-חייו והעלה קלף-שחרית כולו מעוטר עיטורי-אורה. אותו אור מניין? הוא מרומז בכמה וכמה רמזים. פעמים שהמשורר שולפו מתוך האתמול המכוסה, מתוך המעמקים ונטועו במחר מקווה, במרחקים. יש דיבור על חורבן איזה ארץ פלאות, רמז קל מארץ בעלמה, הלום פלאי נושן, קו אור שנצפן למשמרת, ובשירות רבות-הרישום מהלכות דמויות-סמל, איילת-השחר, עב קטנה וברה, חורש, בריכה אלון — גילגולי-שיירים גדולים שנשתיירו מעולם-החלומות הרחוקים. הלא הם חלומות שהגשמתם ממש היא תמוטת-אשיות וטירודם הוא מחבוא-פתן נסתר, שנקמתו בוא תבוא. כי רק עם גילגולם של יצירי-השחרית הגדולים, של תשוקות הקדומים שלנפש לתוך סמלי תפארת מתרנסת סכנת-ההרס. לא לבד למשורר, אלא לי ולך ולו היו סמלי התפארת, שירת הבריכה והאלון, שירת השחר שעל מפתן-המונו של

היום, שירת המדבר שעל מפתן ארץ-העשייה והחובות, שירת האש העולה מתוך התורבן וההרס של הנפש המסוכסכה לדרך גולים, קשת-נדודים ורבת-מעמס — כשטרשי-חרור גדול, ויותר משאנו יודעים ומרגישים בגאולה, היא מתחוללה בניבכי הנפש.

שהכוסף לשחרית חייו, לגן העדן האבוד, זה הפרוטוטיפ לכל תלום של אחרית הימים (וראה משאלת המשורר כי לפני מותו יעברנו חזון קידמת ילדותו ויגמא מלוא מיתקו הראשון), שכוסף זה אינו אלא תשוקה לשיכבה שהיא גם למטה משיכבת השחרית — אפשר שאין המשורר יודע, אך חווייתו יודעת על כך וסמליה-שירה הם עדות נאמנה.

[ג]

שירת הבריכה והאלון, איילת השחר, מתי המדבר ואגדת החורבן — הרשימות הביוגרפיות הם פירושי-צדדין, כי כוח ביטויו של הסמל הוא גדול יותר — הם מעשה גאולה רב. כאן נכבשה לשירה העברית החדשה לראשונה שיכבת נפש משכבות השתייה. כאן קורא לראשונה דרור לצנפת רגשים שמוטלת היתה במרתפה, ופעמים שילחה קצה אצבעה לתוך הביטוי ובאין לה ביטוי החליאה את הנפשות שמאווייהן היו מפעפעים ללא שם וללא זכר, בשעה שהשירה נטפלה רובה לשכבות הנפש הגליונות העליונות, אפשר לומר: הרשימות.

עם כל זאת נראה הקרע. אפשר משום שהמשורר לא יכול היה לחיות לנפשו עד תומו. כי בשעה שהכלי, האוצר את כל התכנים, הגלויים והנסתרים כאחת, צפוי לשבירה — שמירתו של הכלי עיקר. ובפן שירי הזעם והתוכחה, המנוגי-ציבור וצורכי ציבור, בימות-ציבור, איש קרדום והמולת פומבי. שלוב במסיבת המאורר עות והזמנים הוא מתפלל במניין. הוא ממשיך דרך קודמיו וסופו שהשירה נאלמת. השכבות העליונות בלעו את הכל. ואפשר שחיפוש-מקורו של הקרע צריך להיות מעמיק יותר. שכן מצינו שמאוויי-השחרית (זכרונות האורה הגדולה אינם בתמציתם אלא הפרוייקציה של המאוויים ההם לתוך המציאות) לרבות הוראתם (האגודל, פי התנור, חליבת הכותל — הם שירטוטים בלבד) לא נתבלעו עד תומם לתוך היציר דה, לתוך סמליה-התפארת. לא שיכבה על גבי שיכבה, אלא שיכבה לצד שיכבה. מכאן העירוב הסינכרוני של הדיבור לנפש והדיבור לרבים. דומה, שלא נתפנתה הנפש משיוורי-השחרית המסוכסכים, לא נתגברה לחלוטין על השיכבה התחתונה בדרך של גלגולי-השיוורים מתוך השכבה האחרונה לתוך השכבה העליונה בדמות-סמלים — ראייה גדולה הם הגעגועים לעב ברה ולאילת השחר ואהבה ללבושת האלמנות ושבורת הכנף מכאן והקריאה מה זאת אהבה ודחיית הקריבה משום זכה את מהיות לי חברת. כלומר שהדיבוק בדמות-הנאהבה בשחרית ולפי-ניה לא נתגלגל לשיכבה העליונה אלא נשאר בעינו.

“הלא חייב אני, ויהי מה, להתגנב מפה ולהימלט כרגע אל העולם הטהור והשאנן ההוא שמעבר לפרגוד הירוק? שפת הנחל הזך והטהור הלא מקומי הוא, ואני

אל השיתין

הוא שישבתי עליו מאז? — ואני מוסיף בכל זאת להגרר אחרי השיירות והולך בדרך הלאה, הלאה. כיסוני ענני אבק והמולה רבה שחה עלי, ואני מתרחק והולך, הולך ומתרחק. היכן הם איבי־הנחל? היו ואינם! עזוב עזבתי את כולם מאחורי, אותם ואת עולמם הטור ואת נחל מימיהם הזכים ואת הפלאי היושב תמיד על שפת הנחל. פתאום זכרתי ונפשי יצאה: זה הבודד הפלאי אשר עזבתי על שפת הנחל — הלא אנוכי אנוכי הוא! אני ולא אחר".

כשהמשורר הלך עם חבריו לשיכבה הגלויה עזב את השיכבה הנסתרת מאחוריו. הוא לא המירה, לא הצמיחה לתוך השיכבה העליונה, כי שתי השכבות שוכנות זו בצד זו, זו כנגד זו. אפשר שזוהי הטראגדיה שבו והיא מסבירה כמה וכמה גילוריים בחייו — אך האמת שגילה עם גילויים של רבדי המעמקים שבנפש, אמת שגאולה היא — היא כתר.

[י' טבת תרצ"ג]

מאמר ב. לאור המזיגה

[א]

המתבונן בתולדות ספרותנו בדורות אחרונים, ובייחוד מבחינת מלחמתה של לשוננו לכיבוש העולם והנפש, רואה בה תחילה כמה פנים שהצד השווה שבהם הוא השטח, ואחר־כך כמה פנים שהצד השווה שבהם הוא העומק. הראייה הזאת, בייחוד על דרך חלוקה קיצונית, היא, כמובן, מיתודית בלבד, שכן באמת נעשתה המלחמה הזאת, אם כי לא במידה שווה, בשני הממדים כאחת. והנה בבקשנו לראות במערכת־כיבוש כפולה זאת נקודת בוחן גדולה, מכרעת, נבחר ממילא את נקודת המוקד הגדולה, המכרעת, והוא — ח' נ' ביאליק, שבו מתבארים הכוחות הפועלים, הגלויים והנעלמים, של תקופה שלימה, מבלי שהוא יתבאר מתוכה, שכן יש בו אותה יותרת סגוליית המציינת את הפינומן. יותרת זו מתגלית לפנינו בכל גישה שאנו מנסים בה לגבו, בין אם זו גישה המסתכמת בשאלה: מי היה, בעצם, ביאליק, ובין אם זו גישה המסתכמת בשאלה: מה היה, בעצם, ביאליק, והשאלה האחת והאחרת ניתנות להן תשובות רבות וסיכומן הוא פחות ממי שהיה ופחות ממה שהיה. ודאי התשובה הבולטת היא: הוא היה משורר, אבל מה נעשה ובחינתו על פי כליל־הסגולות שלו אומרת לנו, כי היה גם משורר, לאמור, שהיה — בפועל ובייחוד בכוח — יותר ממשורר. אמת, אפשר שאף המשורר שבו לא בא על מלוא־ביטוי, ודאי הרבה הפסידו תעודת־הדור שהטיל על עצמו, הלא היא המלאכה שעשתה את שר־השירה כאיש־קרדום, אך דומה שיותר לשער, כי אילו המשורר שבו גם בא על מלוא־ביטוי, הרי השירה לא היתה ממצה את כל כולה, שכן לא נכחיד, כי ספק הוא בנו, האומנם המשורר הוא מלוא־לבושה של נשמה עליונה כזאת היורדת אחת לדורות. שהרי לא כספרויות אחרות ספרותנו — ספרות אחרת,